

УДК 342.5+342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.1.14>

ЦИФРОВІ ПРАВА В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Дудченко К.Ю.,

аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права

Сумського національного аграрного університету

ORCID: 0009-0005-8405-9038

Дудченко К.Ю. Цифрові права в системі місцевого самоврядування: правові механізми забезпечення.

Стаття присвячена комплексному дослідженню та аналізу правових механізмів забезпечення цифрових прав громадян у системі місцевого самоврядування України в контексті процесів цифрової трансформації публічного управління. Дослідження спрямовано на з'ясування сутності та змісту цифрових прав як нової категорії прав людини, аналіз чинного законодавства України щодо правового регулювання цифрових прав у сфері місцевого самоврядування, а також обґрунтування конкретних пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики забезпечення цифрових прав громадян на рівні територіальних громад.

У процесі дослідження встановлено, що цифрові права є самостійною категорією прав людини, що виникає внаслідок трансформації суспільних відносин під впливом цифрових технологій. Вони тісно пов'язані з інформаційними правами, але мають специфічні ознаки, зокрема залежність від цифрового середовища та технологічної інфраструктури. На відміну від інформаційних прав, які можуть реалізовуватися в аналоговому середовищі, цифрові права не можуть бути реалізовані без цифрових технологій.

Аналіз наукових підходів показав відсутність уніфікованого переліку цифрових прав, що зумовлено динамічним розвитком цифрових технологій. Серед базових цифрових прав науковці виділяють: право на доступ до Інтернету, свободу вираження поглядів онлайн, захист персональних даних, цифрову безпеку, участь у демократичних процесах через електронні інструменти, право на цифрове самовизначення, доступ до інформаційних платформ, цифрову освіту та реалізацію соціальних, економічних і культурних прав через новітні технології.

Дослідження правової основи виявило, що нормативно-правове забезпечення цифрових прав у системі місцевого самоврядування ґрунтується на багаторівневій структурі, що включає конституційні гарантії (статті 32, 34, 38 Конституції України), спеціальні закони та підзаконні акти. Конституційні норми гарантують недоторканність приватного життя, свободу вираження поглядів, доступ до інформації та участь у державному управлінні, які реалізуються в цифровому форматі.

Спеціальне законодавство охоплює закони про місцеве самоврядування, електронні документи та документообіг, електронну ідентифікацію та довірчі послуги, захист персональних даних, доступ до публічної інформації, електронні комунікації та публічні електронні реєстри. Стратегічні документи визначають пріоритети цифровізації та трансформації публічного управління.

Ключові слова: цифрові права, місцеве самоврядування, правове забезпечення, цифровізація, електронне урядування, електронні послуги, цифрова трансформація, органи місцевого самоврядування, правові механізми, цифрова інфраструктура.

Dudchenko K.Y. Digital rights in the system of local self-government: legal mechanisms of protection.

The article presents a comprehensive study and analysis of legal mechanisms for ensuring citizens' digital rights within the system of local self-government in Ukraine, in the context of digital transformation processes in public administration. The research aims to clarify the nature and content of digital rights as a new category of human rights, to analyze the current legislation of Ukraine regarding the legal regulation of digital rights in the sphere of local governance, and to substantiate specific proposals for improving legislation and practices for protecting digital rights at the level of territorial communities.

The study establishes that digital rights constitute an independent category of human rights, emerging as a result of the transformation of social relations under the influence of digital technologies. These rights are closely related to informational rights but possess distinct features, particularly their dependence on the digital environment and technological infrastructure. Unlike informational rights, which may be exercised in an analog context, digital rights cannot be realized without digital technologies.

The analysis of scholarly approaches reveals the absence of a unified list of digital rights, which is due to the dynamic development of digital technologies. Among the core digital rights, researchers identify the right to Internet access, freedom of online expression, protection of personal data, digital security, participation in democratic processes via electronic tools, the right to digital self-determination, access to information platforms, digital education, and the realization of social, economic, and cultural rights through innovative technologies.

The legal framework analysis shows that the regulation of digital rights in the local self-government system is based on a multi-level structure, including constitutional guarantees (Articles 32, 34, and 38 of the Constitution of Ukraine), special laws, and subordinate legal acts. Constitutional provisions ensure the inviolability of private life, freedom of expression, access to information, and participation in public governance, all of which are implemented in digital form.

Special legislation encompasses laws on local self-government, electronic documents and document flow, electronic identification and trust services, personal data protection, access to public information, electronic communications, and public electronic registers. Strategic documents define the priorities of digitalization and the transformation of public administration.

Key words: digital rights, local self-government, legal protection, digitalization, e-governance, electronic services, digital transformation, local authorities, legal mechanisms, digital infrastructure.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується інтенсивними процесами цифровізації всіх сфер життєдіяльності, включаючи систему публічного управління. Особливої актуальності набуває питання забезпечення цифрових прав громадян на рівні місцевого самоврядування, оскільки саме територіальні громади є найбільш наближеними до населення інституціями публічної влади.

Цифрові права, як нова категорія прав людини, потребують належного правового забезпечення та створення ефективних механізмів їх реалізації. У контексті реформи децентралізації та цифрової трансформації публічного управління в Україні особливого значення набуває дослідження правових основ функціонування органів місцевого самоврядування у цифровому середовищі.

Метою статті є дослідження та аналіз правових механізмів забезпечення цифрових прав громадян у системі місцевого самоврядування в процесі цифрової трансформації. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: узагальнення наукових підходів до визначення сутності та змісту цифрових прав; аналіз чинного законодавства України щодо правового регулювання цифрових прав у сфері місцевого самоврядування; обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики забезпечення цифрових прав громадян у системі місцевого самоврядування.

Стан опрацювання проблематики. Вивчення наукових джерел дозволяє констатувати, що проблема цифрових прав та їх реалізації в публічному управлінні є предметом активних досліджень в Україні. Зокрема, Ю. Разметаєва, О. Братасюк, Н. Ментух, О. Петришин, О. Гиляка, К. Денисенко, І. Борка, О. Косов, І. Діордіца, Я. Журавель, П. Жуков, О. Роговенко та інші. Водночас, комплексного дослідження цифрових прав громадян саме в контексті діяльності органів місцевого самоврядування та викликів їх правового забезпечення в українській юридичній науці бракує.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та глобальна цифрова трансформація суспільства ставлять перед сучасною правовою системою нові виклики. Поряд із традиційними правами людини, які закріплені в конституціях та міжнародних актах, виникає потреба в належному правовому забезпеченні цифрових прав громадян. Ці права стають невід'ємною частиною реалізації конституційних свобод та участі в суспільному житті в умовах, коли значна частина соціальних та адміністративних процесів переміщується в онлайн-середовище. За твердженням Ю. Разметаєвої термін «цифрові права людини» охоплює два основні підходи до його тлумачення. З одного боку, під ним розуміють сукупність прав, реалізація та захист яких у сучасних умовах нерозривно пов'язані з використанням цифрових технологій або мають виражену онлайн-компоненту. З іншого – йдеться про нові правові інститути, що виникають у цифрову епоху та поступово набувають ознак фундаментальних прав. У зв'язку з цим до цифрових прав відносять як класичні права, адаптовані до цифрового середовища (свобода слова, право на приватність, доступ до інформації, участь у державному управлінні), так і новітні правові конструкції, зокрема право на забуття, право на анонімність, а також право на доступ до Інтернету [1, с. 19]. На думку О. Братасюка та Н. Ментуха, цифрові права людини – це окрема група прав людини, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо) [2, с. 58]. О. Петришин та О. Гиляка під цифровими правами розуміють розширення універсальних прав людини до потреб суспільства, заснованого на інформації. При цьому базові цифрові права є перш за все є похідними від інформаційних прав, але до них не

зводяться. [3, с. 23]. Так група науковців, порівнюючи цифрові та інформаційні права, встановлюють зв'язок між ними, акцентуючи увагу на тому, що інформаційні права, на відміну від цифрових, можуть реалізовуватися не тільки за допомогою цифрових технологій, а ось цифрові права аж ніяк не зможуть реалізуватися без наявності цифрових та інформаційних технологій [4, с. 92]. Аналіз наукових підходів до розуміння цифрових прав дозволяє констатувати, що цифрові права є самостійною категорією прав людини, що виникає внаслідок трансформації суспільних відносин під впливом цифрових технологій та тісно пов'язані з інформаційними правами, але мають специфічні ознаки – зокрема, залежність від цифрового середовища та технологічної інфраструктури.

Розгляд наукових доктрин свідчить про відсутність уніфікованого переліку цифрових прав, що зумовлено динамічним розвитком цифрових технологій та різноманіттям сфер їх застосування. Водночас серед науковців існує консенсус щодо самостійної природи цифрових прав, які не зводяться виключно до інформаційних чи класичних прав людини, а формують окрему категорію прав, адаптовану до умов цифрового середовища. Так, О. Братусяк та Н. Ментуха пропонують концептуальний перелік цифрових прав, що охоплює базові свободи в онлайн-просторі: право на доступ до Інтернету, свободу вираження поглядів онлайн, захист персональних даних, цифрову безпеку, участь у демократичних процесах через електронні інструменти, а також право на цифрове самовизначення, включаючи можливість бути забутим або відключитися від цифрового середовища [2, с. 58]. О. Петришин та О. Гиляка розширюють це бачення, включаючи до цифрових прав доступ до інформаційних платформ, цифрову освіту, захист біометричних та генетичних даних, участь у цифровому обігу майна, а також реалізацію соціальних, економічних і культурних прав через новітні технології [3, с. 23]. Такий підхід демонструє прагнення адаптувати універсальні права людини до умов інформаційного суспільства.

Спільним у наведених концепціях є визнання того, що цифрові права не можуть бути реалізовані без цифрових технологій, що відрізняє їх від інформаційних прав, які можуть функціонувати і в аналоговому середовищі. Це підтверджує тезу про технологічну залежність цифрових прав та необхідність їх правового закріплення в контексті цифровізації публічного управління, зокрема на рівні органів місцевого самоврядування.

Таким чином, цифрові права громадян – це динамічна, міждисциплінарна категорія, що потребує гнучкого правового регулювання, здатного реагувати на виклики цифрової епохи та забезпечити ефективну взаємодію громадян з державою в онлайн-просторі, а у контексті діяльності органів місцевого самоврядування вони є ключовим елементом реалізації конституційних прав громадян на участь у місцевому самоврядуванні, доступ до публічної інформації, отримання адміністративних послуг тощо.

Правове регулювання цифрових прав у системі місцевого самоврядування України ґрунтується на багаторівневій нормативно-правовій базі, що включає положення Конституції України, спеціальні закони та підзаконні акти. Конституція України закладає фундаментальні засади забезпечення прав людини, включаючи ті, що можуть реалізовуватися в цифровому середовищі. Стаття 32 гарантує кожній особі недоторканність приватного і сімейного життя, забороняючи будь-яке втручання, окрім випадків, прямо передбачених Конституцією. Збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу можливе лише за її згодою або відповідно до закону – виключно в інтересах національної безпеки, економічного добробуту чи захисту прав людини. Громадяни мають право ознайомлюватися з інформацією про себе, що зберігається в державних органах, якщо вона не є державною або іншою захищеною таємницею. Конституція також гарантує судовий захист від поширення недостовірної інформації, включаючи право на її спростування, вилучення та компенсацію завданої шкоди. Стаття 34 Конституції України гарантує право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію. Стаття 38. Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування [5]. Зазначені статті гарантують недоторканність приватного життя, свободу вираження поглядів, доступ до інформації та участь у державному управлінні – права, що реалізуються і в цифровому форматі.

Правову основу цифрових прав також складають: Закон України «Про місцеве самоврядування», який визначає повноваження органів місцевого самоврядування у сфері інформатизації та використання інформаційних технологій [6]; Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», який встановлює правові засади електронного документообігу та використання електронних документів [7]; Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», що регулює відносини у сфері надання електронних довірчих послуг [8]; Закон

України «Про захист персональних даних», який визначає правові засади захисту та обробки персональних даних [9]; Закон України «Про доступ до публічної інформації», що визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації [10]; Закон України «Про електронні комунікації», який закріплює право на доступ до Інтернету як базову цифрову послугу [11]; Закон України «Про публічні електронні реєстри», який регулює створення та функціонування публічних електронних реєстрів [12] тощо. Отже, Закони України регулюють доступ до цифрових послуг, захист персональних даних, електронну взаємодію громадян з органами влади та функціонування цифрової інфраструктури.

Стратегічні документи, зокрема Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [13] та Концепція розвитку електронного урядування [14], визначають пріоритети цифровізації та трансформації публічного управління. Реалізація права на доступ до публічної інформації в цифровій формі здійснюється через портали відкритих даних. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» встановлює вимоги до оприлюднення відкритих даних органами місцевого самоврядування [15] тощо.

Правове забезпечення цифрових прав у системі місцевого самоврядування є комплексним і охоплює конституційні гарантії, спеціальне законодавство та стратегічні ініціативи, спрямовані на формування відкритого, безпечного та доступного цифрового середовища для громадян. Щодо вдосконалення правових механізмів, на нашу думку, необхідним є прийняття спеціального закону «Про цифрові права громадян України», який би комплексно регулював питання забезпечення цифрових прав. Потребують внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо конкретизації повноважень органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення цифрових прав громадян. Важливим напрямом є розбудова цифрової інфраструктури на рівні територіальних громад, що передбачає державну підтримку та інвестиції в цифровізацію місцевого самоврядування. Необхідно погодитися з думкою науковців, що перспектива розвитку та вдосконалення цифрової трансформації місцевого самоврядування в Україні вимагає консолідованих зусиль уряду, місцевої влади, бізнесу, громадськості та міжнародних партнерів. Розвиток цифрових послуг і технологій може стати каталізатором економічного зростання територій, підвищення ефективності муніципального управління та якості життя громад [16, с. 182]. Погоджуючись з думкою О. Роговенко та А. Лиховид, що цифровізація місцевого самоврядування є надзвичайно актуальною темою в сучасних умовах, адже цифрові технології дедалі активніше проникають у всі сфери життя, включно з взаємодією громадян із державними структурами. Її переваги – зручність доступу до інформації, оперативність отримання послуг, зменшення навантаження на працівників – свідчать про прагнення суспільства до більш ефективного та прозорого управління. Водночас процес цифрової трансформації не позбавлений труднощів: низький рівень цифрової грамотності населення, нестабільне інтернет-покриття в окремих регіонах та побоювання щодо кібербезпеки створюють серйозні виклики для органів місцевого самоврядування [17, с. 122]. Правове забезпечення цифрових прав у системі місцевого самоврядування потребує комплексного підходу, що включає конституційні гарантії, спеціальне законодавство та розвиток цифрової інфраструктури на рівні громад. Для ефективної цифрової трансформації необхідні узгоджені дії держави, місцевої влади, бізнесу та громадськості, а також подолання викликів, пов'язаних із цифровою грамотністю, доступом до інтернету та кібербезпекою.

Висновки. Цифрові права є важливою складовою сучасної системи прав людини, що потребують належного правового забезпечення на всіх рівнях публічної влади, включаючи місцеве самоврядування. Їхнє ефективне правове забезпечення на рівні ОМС – ключ до прозорого, інклюзивного та сталого місцевого управління. Наразі існує значний розрив між технологічним прогресом та правовим регулюванням, що створює виклики для захисту прав громадян, особливо щодо доступу та безпеки. Україна має всі передумови для формування прогресивної моделі цифрового самоврядування, але це потребує системного нормативного оновлення та політичної волі.

Чинна нормативно-правова база України частково регулює питання цифрових прав, однак має низку прогалин та потребує системного вдосконалення. Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у забезпеченні цифрових прав громадян через надання електронних послуг, забезпечення доступу до публічної інформації та створення можливостей для електронної участі. Основними викликами залишаються: недосконалість законодавства, технічні та організаційні бар'єри, цифрова нерівність населення.

Перспективними напрямками розвитку є: прийняття комплексного законодавства про цифрові права, вдосконалення нормативної бази місцевого самоврядування, розбудова цифрової інфраструктури. Успішна цифрова трансформація можлива лише за умови синергії правових, технологічних та освітніх механізмів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Разметаєва Ю.С. Цифрові права людини та проблеми екстратериторіальності в їх захисті. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 18–23.
2. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 58–61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/12>.
3. Петришин О. В., Гиляка О. С. Права людини у цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. № 1. С. 7–35.
4. Денисенко К. В., Борко І. С., Косов О. М. Реалізація цифрових та інформаційних прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2023. Вип. 77. С. 90–94. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.14>.
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
7. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
8. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
9. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.
10. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>.
11. Про електронні комунікації: Закон України від 16 грудня 2020 року № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text>.
12. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text>.
13. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.
14. Концепція розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>.
15. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF#Text>.
16. Діордіца І.В., Журавель Я.В., Жуков П.І. Правове регулювання діджиталізації місцевого самоврядування. Європейські перспективи. 2024. № 2. С. 178–183. DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.2.27>.
17. Роговенко О.В., Лиховид А.В. Цифровізація місцевого самоврядування: основні переваги та виклики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 120–122. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/25>.